

Stensjö by

Vårdplan

Stensjö by, Döderhults socken, Oskarshamns kommun, Kalmar län, Småland

Magnus Johansson och Magdalena Jonsson

Kalmar läns museum

Byggnadsantikvarisk rapport 2017

Kalmar läns museums bebyggelseenhet

Kalmar läns museums bebyggelseenhet utför antikvarisk medverkan vid förändringar och renoveringar av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse/bebyggelsemiljöer. Flera medarbetare är också certifierade som sakkunnig kontrollant av kulturvården enligt Plan- och bygglagen.

Kalmar läns museum kan även erbjuda expertis inom exempelvis land- och marinarkeologi, konservering och kulturmiljöpedagogik.

www.kalmarlansmuseum.se

Stensjö by

Vårdplan

Stensjö by, Döderhults socken, Oskarshamns kommun, Kalmar län, Småland

Författare	Magnus Johansson och Magdalena Jonsson
Foto	Författaren där inte annat anges
Layout	Stefan Siverud
Diarienummer	Kalmar läns museum: 31-494-16
Utgivare	Kalmar läns museum 2017
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-1417-10 från Lantmäteriverket.
Utförd av	Kalmar läns museum, Bebyggelseenheten
Kontaktperson	Liselotte Jumme
Beställare	Kungliga Vitterhetsakademien
Kontaktperson	Fredrik Käck

Innehållsförteckning

Inledning	7
Uppdragets bakgrund	7
Vårdplanens syfte	7
Målbild	9
God byggnadsvård	10
Vårdanvisningar	12
Tak	12
Fasader	17
Fönster	19
Dörrar och portar	20
Målning och färgsättning	22
Stomme och grund	24
Interiör	26
Nya byggnader, tillbyggnader samt ändrad användning	28
Energiåtgärder	28
Fysisk tillgänglighet	29
Brandsäkerhet	30

Inledning

Uppdragets bakgrund

2016 gjorde länsmuseet i Kalmar på uppdrag av Stensjö bys ägare; Kungliga Vitterhetsakademien, en byggnadsinventering och bebyggelseanalys för Stensjö by. I denna tecknades utvecklingen för byns bebyggelse. Som ett led i ansökan om att få göra Stensjö by till ett kulturresevat vill man nu komplettera med en vårdplan för byns bebyggelse.

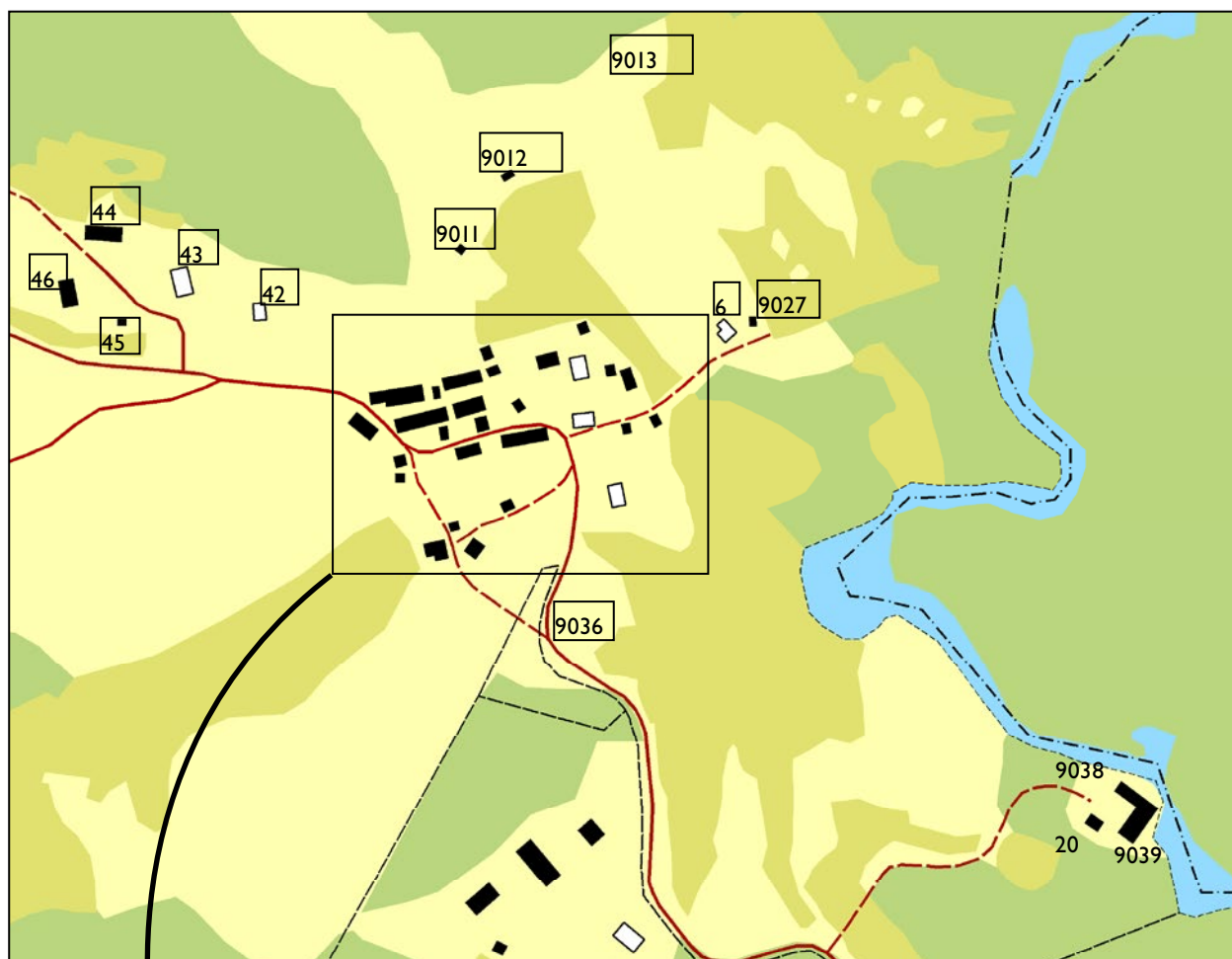
Sedan Kungliga Vitterhetsakademien köpte Stensjö by har ett omfattande renoveringsarbete genomförts. Redan från början hade man ambitionen att försöka återställa bymiljön till ett utseende den kan ha haft under 1800-talet. Det innebär bland annat att man rev byggnader, bland annat ett bostadshus och en ladugård, som byggts i början av 1900-talet och som man ansåg inte vara förenliga med det utseende på byn som man ville eftersträva. Eftersom många av byggnaderna var i dåligt skick genomfördes under de första åren omfattande insatser för att rädda byggnader. Bostadshuset, med undantag av museistugan, har moderniserats invändigt för att kunna användas som bostäder, personalutrymmen och för uthyrning. Djurstallar har moderniserats för att leva upp till moderna krav för djurhållning.

Mycket av det som gjordes var nödvändigt för att rädda bebyggelsen. Målet var att med den mycket goda grund man hade i den befintliga bebyggelsen skapa en miljö som speglar ett småbruk i skogsbygden under 1800-talet. Många av de insatser som gjorts har uppfyllt det kravet. När man granskar byggnaderna ser man dock

att noggrannheten i detaljerna inte alltid varit så hög och på lång sikt leder det till att byggnadernas äkthet, ur ett antikvariskt perspektiv, minskar. När detaljer i material och utformning förändras försvinner långsamt det som gör att byggnaden uppfattas som ålderdomlig. Ibland krävs ett tränat öga för att se det och kunna beskriva vad det är som gör att man som betraktare inte riktigt tror på det man ser. På en plats som Stensjö finns möjligheten att visa vad som verkligen är ett ålderdomligt utseende och utförande. I Stensjö by räcker det inte att vara gammaldags, här ska ambitionen vara original eller väl utförda kopior. Kungliga Vitterhetsakademien har ambitionen att i och med skapandet av ett kulturresevat ytterligare höja den antikvariska nivån vid skötsel och underhåll av bebyggelsen.

Vårdplanens syfte

Vårdplanen syftar till att ge generella råd och riktlinjer för hur bebyggelsen i Stensjö by ska vårdas i framtiden för att behålla byns karaktär. Planen fokuserar på bebyggelsen i byns kärna men planens ställningstaganden omfattar också Västra gården, ängsladan i Dalen och kvarnmiljön öster om bykärnan. Undersökningen av bebyggelsen som gjordes 2016 visar att den bebyggelse som idag finns i byn speglar ett par olika tidsskikt. Det är för det första den oskiftade byn som avspeglas i bykärnan där de varje gårds byggnader fortfarande ligger samlade. Från denna tid är också en stor del av byggnadernas utformning men i byggnadernas karaktär finns också tydliga spår av ett andra tidsskikt. Detta omfattar moderniseringar och ändringar gjorda kring sekelskiftet 1900 och

Karta över Stensjö by. Byggnadernas numrering följer bebyggelseregisters numrering.

ett par årtionden framåt. Dessa förändringar är uttryck för den tidens utveckling och krav på komfort. Båda dessa tidsskikt är viktiga delar av Stensjöns historia och det är inte aktuellt att försöka återställa bebyggelsen till enbart någon av dessa tider utan låta dem samspela. Däremot kan det vara aktuellt att försöka återställa en del av de arbeten som gjorts under senare tid sedan Vitterhetsakademien tog över byn och som ibland inte är trogna det historiska byggnadsskicket i Stensjö.

I många av byggnaderna finns värdefulla rester eller spår av byggnadskonstruktioner som kan berätta om hur olika byggnader sett ut. I det fortsatta arbetet är det viktigt att använda sig av de här spåren när olika detaljer utformas. Husen är till stora delar byggda i trä som naturligtvis har en begränsad livslängd. När delar tas bort och ersätts med nya kopior bör de äldre delarna sparas som ett bibliotek över varje hus historia. Det är alltid originaldelarna som ska utgöra facit vid nyttillverkning. I de fall där originaldelar idag saknas får bilder eller närliggande bebyggelse bli vägvisande. Vårdplanen är tematiskt upplagd kring olika byggnadsdelar och frågor som berör bebyggelsens utveckling. För varje byggnadsdel görs en kortfattad beskrivning av vad som är typiskt för Stensjö by. Med bilder visas på goda och mindre goda exempel på hur man har löst renovering och underhåll. Under rubriken riktlinjer sammanfattas vad man bör ta fasta på vid framtida underhåll.

Vitterhetsakademien har för avsikt att låta slutet av 1800-talet och början av 1900-talet vara utgångspunkt för de åtgärder som i framtiden kommer att behöva göras när det gäller bebyggelsen. Underhållsåtgärder ska därför utföras så att man bevarar material och utföranden från dessa tider. Man ska även om så är möjligt arbeta för att återställa åtgärder som gjorts på ett sådant sätt att de inte stämmer överens med den nu uttalade målsättningen. Detta måste då ställas mot de olika krav som idag ställs på byggnader för boende och

djurhållning. Genom att använda metoder och material typiska för de tidsperioder man valt att arbeta med förstärker man byggnadernas kulturhistoriska värde och bymiljöns karaktär.

Målbild

- Byns kulturvärden ska vara utgångspunkt vid all utveckling, förvaltning och vård av bebyggelsen. Kulturvärdena ska säkerställas på lång sikt. I fallet Stensjö är det det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet som är utgångspunkt för åtgärder som måste göras i framtiden.
- Anpassa alla åtgärder till byggnadens karaktär. Bevara och underhåll istället för att byta ut. Använd samma material vid underhåll som det ursprungliga.
- Byggnad med modernt utförande samt prefabricerade byggnadsdelar ska inte användas på byns byggnader. Vid kompletteringar är det viktigt att använda samma material som det ursprungliga. Tillgodose nya behov utan att tillföra byggnaden främmande element.
- Förändringar ska bygga på ett antikvariskt kunskapsunderlag så att kulturvärdena kan identifieras och beaktas innan arbetet sätts igång. Rutiner bör upprättas för hur antikvarisk expertis kommer in tidigt i processen vid större arbeten eller vid tveksamheter.
- Arbetsmetoderna skall bygga på traditionellt hantverk och traditionella material skall användas. Högsta kvalitet ska prägla hantverk, material och arkitektonisk utformning.
- Förändringar ska grundas på i första hand kunskap om byggnadsskicket på den aktuella byggnaden. I brist på sådan kunskap ska utförandet göras likt bevarad byggnad i Stensjö bys omland.

God byggnadsvård

En vårdplan som denna kan inte och ska inte ge upplysning om hur all vård i detalj och rent praktiskt ska utföras. Den presenterar ett synsätt och en inriktning för att nå målsättningen med förvaltningen av Stensjö by. Det ställer krav på ett aktivt förhållningssätt vid varje varaktig åtgärd som påverkar bebyggelsen. Ingrepp i bebyggelsen ska göras medvetet och utifrån fem aspekter av byggnadsvårdsarbete.

Kunskap

Åtgärder i Stensjö by ska bygga på kunskap om den aktuella byggnaden och dess kulturvärden. Kunskapsunderlaget ska tas fram innan en åtgärd beslutas och genomförs. I vissa mer komplexa fall kan det krävas en grundlig utredning och i andra enklare fall kan det räcka med att jämföra på plats med befintligt utförande. Källor som ska undersökas är i första hand själva byggnaden, vilka spår bär den? Om originalmaterialet redan har försvunnit, vilket är fallet på många ställen i Stensjö by, så bör man undersöka andra källor som äldre fotografier och även äldre välbevarade byggnader i grannskapet.

Varsamhet

Varsamhet är ett förhållningssätt som handlar om respekt för tidigare generationers arbete. Det handlar om inlevelseförmåga, att förstå varför något är utformat som det är och att tolka de kvaliteter som finns i den äldre bebyggelsen i Stensjö. Tänk efter före man i onödan tar bort eller förändrar en byggnadsdel, bara för att det innebär minst arbete eller minsta kostnaden. Begränsa ingreppen till minsta möjliga åtgärd.

Att förvalta

För att kunna tillämpa ett förhållningssätt som borgar för god byggnadsvård krävs en beredskap i organisationens alla led. Målsättningen med förvaltningen måste vara klar för var och en som är inblandad i skötseln av Stensjö by, från Vitterhetsakademien till den enskilde förvaltaren och hantverkaren som ska utföra arbetet. Det bör finnas rutiner för hur beslut om åtgärder fattas och

Bevarade äldre fotografier är en viktig källa till att få kunskap om byggnadernas tidigare utseende. Fotografiet med kvinnan från början av 1900-talet visar att dessa ekonomibygnader hade enkupigt tegel på taket istället för som idag stickespån. I nocken på byggnaden till vänster i bild anas möjligen nockbrädor istället för, som senare blev vanligt, särskilda nockpannor. På bilderna ser man även att fasaderna var långt ifrån lika täckande målade med rödfärg som idag.

På den utkragande visthusboden ser man hur näver sticker fram under teglet. Möjligen är det en rest från ett tidigare torvtak.

Äldre fotografier är i många fall den enda källan till kunskap om ett tidigare utförande. På museistugan närmast anas bakom busken en tidigare öppen förstukvist som idag är helt försvunnen. Trots att fotografierna är i svartvitt får man en vägledning om hur byggnadernas fasader och detaljer varit färgsatta.

att besluten bygger på en kunskapsgrund. Förvaltningen kräver även vetskap om vart man kan vända sig för att hitta till exempel hantverkare med rätt erfarenhet.

Att förhålla sig till historien

Respektera äldre tidsskikt därför att en byggnads olika tidsskikt är historiska dokument som bör beaktas och respekteras i samband med ändringsarbeten. Välj om möjligt hellre ändringsmetoder som skyddar tidsskikten än som förstör dem. Dokumentera och spara tidsskikt. Om äldre detaljer inte är möjliga att spara på plats, demontera dem varsamt och spara på annan plats. Tänk igenom och tydliggör motiven för en rekonstruktion och granska dem kritiskt.

Material och teknik

Kunskap om vilka material som ska underhållas eller renoveras bör finnas. Vid ändring och åtgärdande av skador bör så långt möjligt originalmaterialet repareras. Kompletteras och återanvändas och först i andra hand bytas. Underhåll och renovering ska göras med samma material och teknik som vid uppförandet. Använd endast i noga övervägda undantagsfall moderna material.

Eftersom både ytterdörrar och fönsterbågar nästan utan undantag har bytts ut på samtliga bostadshus går det inte att genom att skrapa fram äldre målningsskikt få fram tidigare färgsättningar. Men fotografierna ger besked om en mycket typisk färgsättning från 1900-talets första decennium, med två mörka och ljusa kulörer på ytterdörren och mörka fönsterbågar och ljusa foder. Vilka kulörer som varit troliga går att få fram genom att undersöka byggnader i intilliggande byar.

Vårdanvisningar

Tak

Åsynen av taken är en del av det första intrycket man får av Stensjö by när man närmar sig från håll. Material, utförande och takvinklar är viktiga för byns karaktär. Samtidigt är tak den mest utsatta byggnadsdelen. Att åtgärda läckande tak var en av de första viktiga åtgärderna som gjordes när Kungliga Vitterhetsakademien övertog Stensjö på 1960-talet. Idag är samtliga tak mer eller mindre omlagda och något ursprungligt takmaterial finns inte längre kvar. I samband med att taken har lagts om har en del lokala särdrag i byggnadsskicket inte behållits. Ibland har det förmodligen skett av tekniska skäl och ibland av bristande antikvariska hänsyn. Vid framtida

underhåll är det önskvärt att ännu mer noggrant återge taken sitt utförande och utseende från tiden kring år 1900.

Tegeltak

Samtliga bostadshus i byn har tak belagda med en- eller tvåkupigt lertegel. Även en del mindre ekonomibyggnader har tak belagda med tegelpannor. De flesta är sadeltak men ett undantag är hus nr 2 som har ett brutet tak.

De flesta tegeltak på byns hus har lagts om efter att Vitterhetsakademien övertog byn. Takstolarna eller åstakskonstruktioner har kunnat återanvändas och i några fall kompletterats. Helt eller delvis nytt svall har lagts på samtliga tak. Inga rester av äldre takkonstruktioner som tagits bort har sparats. Inte heller äldre tegel har sparats. Nytt tegel har lagts vilket ger taken ett tämligen enhetligt intryck trots att de i flera fall gått en längre tid sedan takläggningen gjordes.

På äldre bilder kan man se att taknocken inte täcks av nockpannor utan av brädor. Det är ett särdrag som bör återskapas i samband med omläggning i de fall det finns grund för att anta att det såg ut så vid 1900-talets början. Även visthusbodarna som idag täcks av spån var tidigare belagda med enkupigt tegel. Fler av ekonomibyggnaderna hade tegeltak såväl på bilderna från 1960-talet som på bilderna från tidigt 1900-tal. Att åter lägga tegel på de tak som bevisligen haft det bör övervägas på grund av antikvarisk äkthet och ett minskat underhållsbehov.

Spåntak

De flesta av byns ekonomibyggnader har tak belagda med sticlespån. Ett tak av sticlespån varar i ca 25 år innan det behöver läggas om på nytt. Taken har lagts om en-två gånger sedan 1960-talet. Även

RIKTLINJER

- ▶ Det takmaterial som byggnaden hade kring sekelskiftet 1900 (tegel, plåt, spån, papp och trä) ska så långt möjligt bibehållas eller återskapas.
- ▶ Vid omläggning av tak ska traditionella material och metoder användas.
- ▶ Inga nya tekniska installationer bör göras på taken.
- ▶ Äldre tegel gör mycket för intrycket av en byggnad. Därför bör äldre tegel köpas in för att användas vid reparationer av tegeltaken.
- ▶ Stickspåntaken kräver god tillgång på material lämpligt för att tillverka spån och duktiga hantverkare som kan göra arbetet.
- ▶ Nya stuprör, där det finns sådana, och hängrännor bör utformas med skarpa vinklar och falsade skarvar.

Vy över byns bostadshus med många tegeltak.

Vy med spåntak.

undertaken har lagts om. Man har då ofta valt att göra ett tätt svall av smala brädor istället för det luftigare svall av breda brädor med breda glipor emellan som man ofta ser på äldre byggnader.

Äldre bilder från 1960-talet visar dels att flera ekonomibygnader hade en- eller tvåkupigt lertegeltak och att stickspåntak vid den tiden tjärades. Idag tjäras inte taken längre och det är heller inte lämpligt att börja med det igen. Förr behandlades stickespån endast i undantagsfall med tjära. Om det inte framkommer belägg för att så varit fallet i Stensjö kring år 1900 bör stickespånen inte tjäras.

Övriga takmaterial

Flera mindre tak på husen i byn är belagda med andra takmaterial. Hus nr 9011, 9012, 9020, och ladan i Dala har rekonstruerade brädtak och farstun till hus nr 2 har ett nytt plåttak. På två mindre bodar, en nybyggd söder om hus 2 samt dass i anslutning till hus 1, har man lagt papptak. I samtliga fall har man använt moderna material och metoder vilket påverkar upplevelsen av byggnaderna. I ett fall, en tillbyggnad på hus nr 6, har tegelimiterande plåt, Plegel, använts vilket är direkt olämpligt.

Fabriksmålad plåt med färgsläpp.

Papptak.

Brädtak.

Tegelimiterande plåt, plegel, och plåtskoningar som går högt upp på den anslutande fasaden.

Skorstenar och takstegar.

Skorsten med plåtskoning mot takteglet av äldre typ.

Vindskiva.

Takdetaljer – skorstenar och vindskivor

Bostadshusens skorstenar har enligt äldre bilder under en längre tid varit murade av tegel. Skorstenarnas krön förefaller i flera fall haft murade profilerade krön. Bilder från 1960-talet bekräftar att inklädningar av plåt tillkommit efter att bilderna tagits.

Såväl bostadshus som ekonomibyggnader har vindskivor. På bostadshusen är de idag genomgående målade med vit oljefärg. På äldre fotografier ser man att de är målade i ljus kulör men oklart vilken. Idag finns inga gamla vindskivor kvar som skulle kunna användas för färgundersökning. Vindskivorna på ekonomibyggnader är antingen omålade eller målade/tjårade svarta. På äldre foton kan man inte urskilja hur det tidigare varit. Flera av ekonomibyggnadernas vindskivor har en sågad rundning i nedre änden. Denna dekor syns även på äldre bilder. Även vindskivorna på ekonomibyggnaderna är genomgående utbytta men man har alltså kopierat dekoren från äldre förlagor.

Till skorstenarna finns takstegar vilket sotningsfirmorna idag kräver ska finnas.

Takavvattning

Äldre fotografier såväl från 1960-talet som äldre bilder visar att det funnits få konstruktioner för takavvattning. På såväl bostadshus som ekonomi-byggnader kan man se att en ränna satts upp över dörrar eller portar. Inga rör förekommer. I flera fall förefaller rännorna vara av trä med stag av trä. På bostadshusen har dessa, troligen i samband med takomläggningar, ersatts av rännor av plåt som tar upp vattnet från båda takfallen. Rännorna sticker ut en bra bit längre än knuten och bildar utkastare. De är genomgående av fabrikslackad svart plåt. Ur ett antikvariskt perspektiv bör rännorna tas bort och ersättas av mindre rännor av ett tidstypiskt material. På ekonomibygnaderna sattes nya hängrännor av trä upp på 1990-talet.

Teknisk utrustning på tak

Inga äldre tekniska installationer finns på taken i Stensjö. Även i framtiden bör all teknisk utrustning undvikas på taken med mindre än att det kan utföras väl dolt eller nästan osynligt. Idag finns TV-antennerna på ett par av byggnaderna. Eftersom det inte överensstämmer med målbilden att återge byns utseende kring 1900 vore det önskvärt att hitta en annan lösning än en synlig antenn på taket.

Hängränna av äldre typ.

Modern prefabricerad hängränna.

TV-antenn.

Fasader

Precis som taken utgör självklart byggnadernas ytterväggar en viktig del av det första intrycket man får av Stensjö by. Redan på avstånd lyser de röda och ger en för den svenska landsbygden typisk ”Bullerbykänsla”.

Paneler på bostadshus

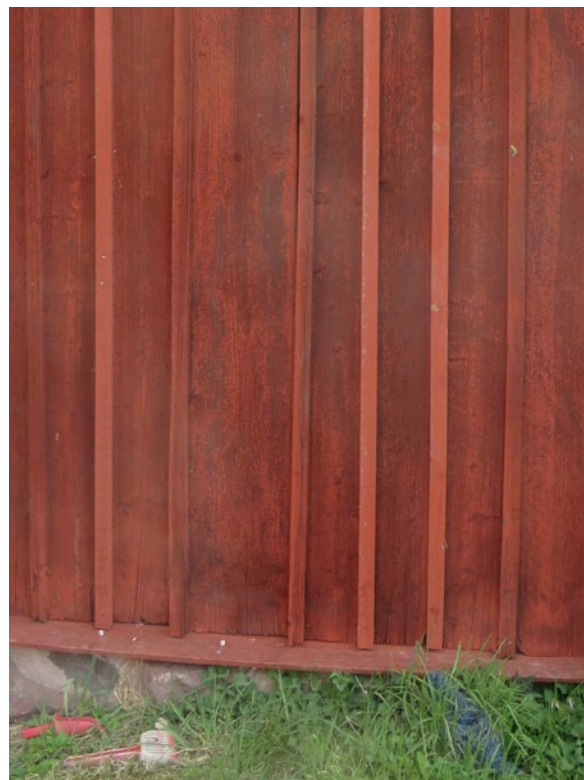
Bostadshusens ytterpaneler är idag en blandning av gammalt och nytt material. Samtliga hus har locklistpaneler men locklisternas utseende varierar mellan byggnaderna. På hus nr 2 har alla äldre locklister tagits bort och ersatts med moderna rektangulära standardlister. Även en del av brädpanelen har bytts ut. Såväl lister som brädor har på flera ställen skarvats i den gamla panelen. Panelbrädorna har anpassats i bredd till den äldre panelen. Panelernas variation i mått ger ett ålderdomligt intryck av fasaden som tyvärr förtas av att utformningen på trämaterialen (t ex spår av cirkelsåg) inte lever upp till den äldre panelens utseende. Påtagligast blir dock skillnaden när det gäller locklisterna där man valt att inte kopiera de äldre listernas profilering utan använt standardlister från bygghandeln.

Den nya locklisten saknar den gamla locklistens rundade profil.

RIKTLINJER

- ▶ Panelade fasader ska i första hand underhållas genom att enstaka brädor byts ut.
- ▶ Ny panel ska anpassas efter byggnadens karaktär avseende dimensioner, ytstruktur och profilering.
- ▶ Teknisk utrustning ska placeras så att de inte hamnar i blickfång. Inklädnad av teknisk utrustning som stör det visuella intrycket kan behöva göras.

Panelbrädor med varierande bredd.

Socklar

Bostadshusen har socklar av fältsten i varierande storlekar. På äldre fotografier ser man att utrymmet mellan stenarna fogats med kalkbruk som lyser vitt på de svart-vita fotografierna. På några av ekonomibyggnaderna som har synliga socklar är fogarna utdragna långt ut på stenarna och täcker nästan hela stenarna. Idag kan man hitta rester av fogar av kalkbruk. Merparten har dock vid olika tillfällen ersatts med cement.

Installationer, belysning m m

Moderna installationer så som elskåp, luftvärmepumpar och ledningsdragningar är svåra att helt undvika även i en miljö som Stensjö by. När installationerna görs bör man noggrant fundera igenom placeringen och välja det minst störande läget. Det har man i flera fall lyckats bra med i Stensjö. I några fall är installationerna dock så stora att detta inte hjälper. Det gäller elskåpet vid hus 2 och luftvärmepumpen vid hus 43. Här bör man överväga någon form av inklädnad som kan hjälpa till att dämpa intrycket.

Ytterbelysningar är också något som idag anses nödvändigt och som troligen har funnits sedan byn elektrifierades. I flera fall har man genom att välja enkla modeller, till exempel vita glasglober på enkla svarta stag kunnat få dem att diskret smälta in i miljön. Några undantag finns dock där placeringen ur ett kulturhistoriskt perspektiv inte blivit så lyckad. Man bör även tänka över placeringen av vattenkranar, slangvindor.

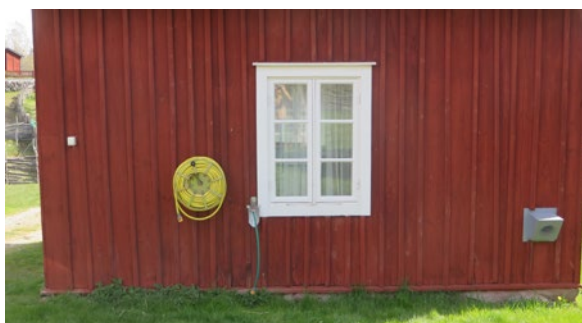
Sockel av natursten, delvis fogad med cement.

Hög källarsockel, tidigare putsad. Hus nr 6.

Elskåp vid hus nr 2.

Utspridda installationer på hus nr 24.

Fönster

Fönstren är en viktig del av ett hus uttryck. Deras utformning, indelning, färg, typ av glas och detaljer som beslag och haspar skapar tillsammans en helhet som är viktig för intrycket byggnaden ger. Målsättningen bör vara att med hjälp av äldre bildmaterial på sikt anpassa fönstren vad gäller utformning, material och färgsättning till respektive byggnad.

Fönster på bostadshus

I stort sett samtliga fönster i bostadshusen har bytts ut sedan 1960-talet. Undantaget är museistugan nr 8003 som har kvar sina äldre, enkla fönster med lösa innerbågar. Innerbågarna förvaras idag på husets vind. Husets fönster har också kvar sitt munblåsta glas och äldre beslag och haspar. Detta är också det enda hus som har kvar sina profilerade originalfoder.

Övriga bostadshus fönster är nyttillverkade. De är kopplade för att tillgodose dagens krav. Bytet till kopplade fönster innebär att idag är ytterbågen spröjsad medan innerbågen har en hel ruta. I samtliga utbytta fönster har nytt glas satts in vilket gör att fönstret inte längre har samma liv som de äldre fönstren i hus 8003. Fönstrens utformning – storlek, antal lufter och lufternas storlek variera något mellan de olika byggnaderna. En jämförelse med äldre foton talar för att fönstrens nuvarande storlek och indelning stämmer med äldre fönster.

Fönster på ekonomibyggnader

De bäst bevarade fönstren finns i byns ekonomibyggnader. Det är ofta enkla fönster. Eftersom energikraven inte är en faktor i dessa byggnader har de ofta blivit kvar. Idag är de genomgående målade med vit oljefärg.

Gammalt fönster i lada.

RIKTLINJER

- ▶ Fönster som har äldre karmar, bågar, beslag och glas ska så långt möjligt bibehållas och renoveras.
- ▶ Om fönster måste bytas ska de måttbeställas och anpassas till byggnadens karaktär och ursprung avseende hängning, dimension, utformning, spröjsning och material.
- ▶ Fönster som nyttillverkats och försetts med modernt glas bör på sikt få glaset utbytt till munblåst glas.
- ▶ Fönster bör målas med traditionell färgtyp och kulör.

Bevarat fönster på hus nummer 8003 med gammalt munblåst glas och beslag.

Modernt fönster med metallbleck i bågens bottenstycke och floatglas.

Dörrar och portar

Dörrar har naturligtvis en tydlig praktisk funktion. Men de har också varit en möjlighet att smycka huset. Lokala snickare har här haft möjlighet att visa sin yrkesskicklighet. När sågverksrörelsen utvecklades och kunde erbjuda billigare material i form av profilsågade lister och hyvlat virke försvann en del av hantverkskunnandet men dörrarna var även fortsättningsvis ett individuellt märke för huset. Här har man kunnat leka lite med färger och former i den annars så enhetliga fasaden.

Dörrar på bostadshus

Av vad man kan utläsa från äldre fotografier har bostadshusen i byn haft olika typer av dörrar. Efter 1960-talet har dessa försvunnit och ersatts av två modeller. Den ena har liggande panel och den andra fiskbenspanel. På sikt bör dörrarna bytas ut och man bör då försöka utreda närmare hur olika ytterdörrar har sett ut för att få tillbaka en del av mångfalden. Man bör då också titta närmare på färgsättningen av nya dörrar. Tidigare har dörrarna inte varit enhetligt gula utan haft flera olika kulörer.

Dörrar och portar på ekonomibyggnader

Ekonomibyggnaderna har dörrar, luckor eller portar antingen med utanpåliggande naran eller som ligger innanför. Flertalet dörrar, portar och luckor är idag målade svarta/tjårade. Flera gamla dörrar och luckor finns som kan utgöra utgångspunkt för hur nya dörrar och luckor som måste tillverkas ska utformas.

Yttertrappor

Inga ursprungliga trappor finns kvar. Troligen har här funnits fler trappor av sten men flertalet trappor är idag av trä med ett nytt utseende. Det bör undersökas närmare hur trapporna har varit utformade. Om det inte går att utröna genom bevarade fotografier bör det göras jämförelser med bevarade äldre trappor i grannskapet.

RIKTLINJER

- ▶ Dörrar och portar från före 1950 ska i första hand repareras istället för att bytas ut.
- ▶ Om ursprunglig dörr eller port måste bytas ut ska den nya måttbeställas och anpassas till byggnadens karaktär och ursprung.
- ▶ Dörrar som bytts ut under 1900-talet andra hälft ska när de behöver bytas ersättas av dörr som liknar den ursprungliga om man genom fotografier kan få fram uppgifter om utseendet. Om inte bör man jämföra med bebyggelse i omlandet och försöka hitta en förlaga som stämmer i tid och med typen av byggnad.
- ▶ Dörrar och portar bör målas med traditionell färgtyp.
- ▶ Färgsättning av dörrar och portar ska föregås av en färgundersökning för att fastställa utförandet omkring år 1900.

Dörr på hus nr 2.

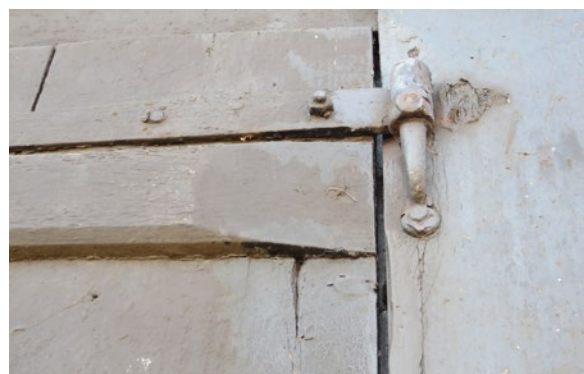
Modern dörr, hus nr 8003.

Ursprunglig dörr på ett av brygghusen.

Tvådelad lagårdsdörr.

Olika detaljutförande på tvärslåar.

Målning och färgsättning

Falurödfärg med snickerier i vit, gul eller svart oljefärg är idag den färgsättning som dominerar Stensjö by. Äldre foton och kunskap om färgsättningen av landsbygdens bebyggelse visar dock att det kan ha förekommit fler kulörer. Målsättningen bör därför vara att undersöka hur byns byggnader tidigare varit färgsatta och återta denna. De flesta av husen målades vid samma tillfälle för några år sedan. Därför bör målsättningen också vara att låta behovet av ommålning styra så att man får en varierad och mer autentisk uppfattning byggnadernas ytskikt.

Bostadshus

Flertalet av bostadshusen har under lång tid varit målade med röd slamfärg. De två undantagen är hus 43 och hus 8003. Hus 43 var länge målat med gul oljefärg med fönster och verandor i vitt. I samband med reovering 2016-2017 gjordes en ny färgsättning baserad på fynd vid en färgundersökning. Panelen är nu målad brun och detaljer i fasaden samt fönster och dörrfoder i grått. Fönstrens karmar och bågar hade redan målats i vitt men vid en framtida ommålning bör man överväga en lämpligare färgsättning. Hus nr 8003 var fram till början av 1960-talet målat med grå oljefärg. Den hyvlade panelen tyder på att huset byggts för att målas med oljefärg men när Vitterhetsakademien övertog byn i början av 1960-talet var ambitionen att skala bort sådant som man uppfattade gav ett yngre intryck av byn. Som tidigare nämnts innebär det att några byggnader revs. Även hus 8003:s oljemålade panel ansågs då fel och huset målades med röd slamfärg. Vindskivor, ståndare, knutbräder och fönsterfoder ger intryck av att ha varit vitmålade i början av 1960-talet medan karmar och bågar var målade i en mörkare kulör. Idag är alla detaljer målade med vit oljefärg. Även på övriga bostadshus är samma detaljer enhetligt målade i vitt. Äldre fotografier antyder att det funnits en större variation för såväl fönster som dörrar. Bostadshusens dörrar är idag genomgående målade i en gul kulör, ljusare än den traditionella ockragula kulör som förekommer på dörrar.

RIKTLINJER

- ▶ Vid ommålning ska man överväga andra alternativ till den färgsättning som förekommer i byn idag. Den översiktliga studie som gjorts i samband med vårdplanen indikerar att det funnits en betydligt större variation i färgsättningen idag. Ett färgsättningsprogram bör tas fram.
- ▶ Traditionella färgtyper är de enda som får användas.
- ▶ Stora insatser har gjorts vid ungefär samma tidpunkt vilket gör att färgskikten idag är tidsmässigt väldigt enhetliga. För att skapa en genuinare intryck av en levande miljö, inte en museal miljö, behöver man få en större variation i när målningsinsatser görs.
- ▶ Ommålning med rödfärg ska göras med längre intervall emellan för att efterlikna utförandet kring år 1900.

Ekonomibyggnader

Med ett par undantag är ekonomibyggnaderna idag målade med röd slamfärg. Detaljer som knutbräder, vindskivor, ståndaren och följare, dörrar, portar och luckor är idag målade med svart oljefärg på flera av byggnaderna. Fönstrens bågar är målade vita. Endast två byggnader nr 37 och 9004 är helt omålade. På äldre bilder framgår det tydligt att flera av byggnaderna varit omålade eller möjligen är färgskikten så urtvättade att byggnaderna framstår som omålade. Det är oklart om den svarta färgen överhuvudtaget använts. Däremot förefaller fönsterbågarna under längre tid ha varit vitmålade.

Enhetligt rödfärgade ekonomibygnader i byn.

Hus nr 43 har nyligen återfått sin bruna färgsättning från sent 1800-tal.

Idag är samtliga bostadshus i byn målade med röd slamfärg.

Stomme och grund

Stommar och grunder berättar mycket om äldre tiders byggt teknik. Till skillnad från ytskikt har dessa delar sällan förändrats i någon större utsträckning. Oavsett om konstruktionen är synlig eller döljs av paneler måste målsättningen vara att bevara dessa äldsta delar som berättar om traktens byggnadstraditioner, material, teknik och kanske också om enskilda byggmästare eller snickare.

Timmerstomme, skiftesverk och regelverk

Bostadshusen har stommar av skrätt timmer medan timrade ekonomibyggnader har antingen skrätt timmer eller rundtimmer. På flera ställen har delar ersatta med nytt timmer. I knutarna är knutskallar ersatta och i väggpartierna finns exempel på att nya delar skarvats i. I några fall har man inte använt det befintliga timret som facit utan skapat egna lösningar när timret inte varit anpassat i mått och format.

Mindre partier med skiftesverk finns i ekonomibyggnaderna, främst i logar och ladugårdar. Även här har flera lagningar gjorts, ofta på ett bra sätt.

Mindre ekonomibyggnader, företrädesvis av yngre datum är byggda med en stomme av regelverk som brädklätt. Eftersom de inte är så gamla har färre lagningar gjorts i dessa byggnader.

Grund

Bostadshusens grunder behandlas under Fasader/socklar. Ekonomibyggnaderna har grunder av stensyllar. I några fall är de spektakulära staplar av sten som bär upp sektioner av byggnaderna och skapar utrymmen för förvaring under husen. Ekonomibyggnadernas grunder är kallmurade eller har fogar som ursprungligen varit av kalkbruk men som idag på de flesta ställen ersatts med cement. Det finns också några exempel, t ex nr 21 som i senare tid fått en grund av gjuten cement.

RIKTLINJER

- ▶ Den teknik som använts ska även fortsättningsvis användas i byggnadsdelen. Lagningar ska anpassas till den äldre stommens utformning vad gäller material och utförande.
- ▶ Virke av hög kvalitet med tätt mellan årsringarna ska användas.
- ▶ Vid timmerarbeten får moderna verktyg användas men ytorna ska behandlas med handverktyg för att få ett utseende som överensstämmer med omgivande äldre timmer.

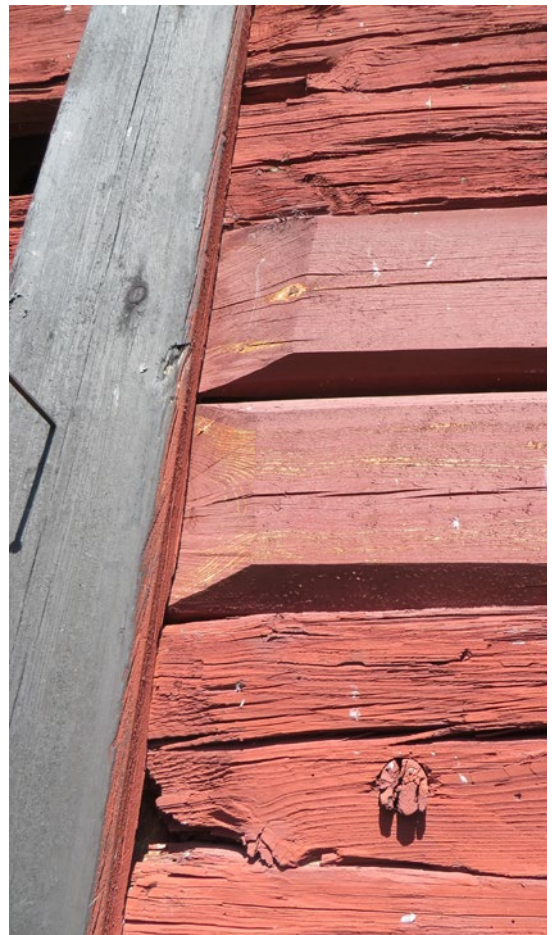
Nytt och gammalt trä på lada nr 9018.

Knuttimrad linbasta.

Fundament till lada nr 23.

Detalj av skiftesverk eller timring på gât. Två skift bytta.

Interiör

Flera av husen i Stensjö har anpassats till olika verksamheter. I synnerhet bostadshusen är idag, med ett undantag, inte tillgängliga för besökare i byn. Interiörerna i samtliga bostadshus förutom museistugan är så förändrade att det är ett omfattande arbete att återföra dem till ett utseende som motsvarar tiden kring år 1900. Dock bör stor hänsyn tas till bevarat originalmaterial.

Bostadshusens interiörer

Samtliga bostadshus utom museistugan nr 8003 har kraftigt byggts om efter modern standard. I samtliga hus finns ett fåtal detaljer såsom lister, dörrar, trappor och öppna spisar kvar som berättar om att respektive hus även interiört har en lång historia. Gissningsvis finns ytterligare detaljer kvar väl dolda bakom moderna ytskikt. De spår som finns kvar är viktiga att bevara som referensobjekt om man i en framtid vill vrida klockan tillbaka även interiört. En god utgångspunkt är då också museistugan som förutom en del om målning förblivit orörd interiört. I museistugan bör inga ingrepp göras interiört om man inte är tvungen att återställa delar som på ett eller annat sätt skadats.

Ekonomibyggnadernas interiörer

Flera av ekonomibyggnaderna är relativt orörda. I de byggnader där man håller djur har man dock varit tvungna att anpassa byggnaderna efter de krav som idag finns för djurhållning. Man verkar inte ha dokumenterat vad som tagits bort. Hus 9024 är ett undantag. Här finns gamla båsplatser kvar med höhack för utfodring av hästar.

RIKTLINJER

- ▶ Museibyggnaden ska förbli orörd om inte skador kräver att man åtgärdar den.
- ▶ I övriga bostadshus är äldre detaljer viktiga om man vill återgå till en äldre utformning av interiören. De bör därför sparas och vårdas.
- ▶ De bevarade interiörerna i hus 9005 och 9024 bör bevaras.

I många av bostadshusen finns moderna material som plastmattor, moderna lister och högblanka moderna målningsskikt.

Köket i museistugan.

Välbevarat stall.

Nya byggnader, tillbyggnader samt ändrad användning

Bykärnan i Stensjö är mycket känslig för förändringar i form av nya byggnader och tillbyggnader. Även en förändrad användning av husen är komplicerad eftersom det ofta leder till nya, moderna krav på olika typer av installationer för att klara att leva upp till det regelverk om finns. Målsättningen bör därför vara att undvika förändringar i bykärnan. Det finns önskemål om att uppföra en större ladugård eftersom högre ambition med markerna kräver hårdare betetryck. I nuläget är två platser föreslagna. Den ena är i läget för den ladugård som byggdes 1906 och revs på 1960-talet. Den andra ligger i bykärnans sydvästra utkant vid byggnad nr 11.

Energiåtgärder

De byggnader som används för boende och som personalutrymmen kräver alla uppvärmningssystem av modern standard. Här krävs en avvägning mellan brukande och den höga ambitionen vad gäller byns utseende.

En annan fråga som berör energiförbrukning är fönsterglas. De flesta fönstren i de hus som används för boende eller som personalutrymmen har idag modernt glas. På sikt är det önskvärt att det moderna glaset byts mot munblåst glas eftersom det utgör en viktig del av intrycket av miljön. En kompromiss i bostadshusen kan då vara att sätta munblåst glas i ytterbågarna och ett modernt, energiglas i innerbågarna.

RIKTLINJER

- ▶ Inga nya byggnader eller tillbyggnader bör göras inne i bykärnan.
- ▶ Ändrad användning av byggnader som kräver ändringar bör undvikas.
- ▶ Nya byggnader och nya verksamheter/aktiviteter bör koncentreras till området i anslutning till parkeringsplatsen och befintliga moderna servicebyggnader.

RIKTLINJER

- ▶ Teknisk utrustning som krävs för uppvärmning t ex luftvärmepumpar och rökkanaler bör placeras så att de inte utgör blickfång i miljön. Större anläggningar bör byggas in så att de smälter in i miljön.
- ▶ Solceller är inte möjligt att använda i Stensjö på grund av påverkan på bebyggelsemiljön. Möjligen kan solceller övervägas på nya byggnader som placeras utanför bykärnan.
- ▶ När det gäller fönster bör man överväga en lösning som dels tillfredsställer de höga kraven på utseende och utformning och samtidigt ger en bra boendemiljö.

Fysisk tillgänglighet

Stensjö by är ett besöksmål i Oskarshamns kommun. Att vara en publik verksamhet och visa hur marker och bebyggelse såg ut i en oskiftad äldre skogsby är en viktig del av verksamheten. Att göra en plats tillgänglig för alla kräver ofta stora insatser som påverkar intryck och upplevelse. I en miljö som Stensjö by är det mycket svårt att göra såväl byggnader som marker tillgängliga för alla. I flera av ekonomibygnaderna kan man öppna dörrar och luckor för att se in men att t ex med rullstol ta sig in är mycket svårt. Miljöns mest orörda byggnad är hus 8003, museistugan. En ramp skulle relativt enkelt göra det möjligt att ta sig in i huset men väl inne gör höga trösklar och branta trappor det mycket svårt att komma vidare. Hindren är inte enkelt avhjälpta. Att försöka avhjälpa dem skulle kräva betydande insatser och dessa skulle påtagligt förändra upplevelsen av miljön. En byggnad där man dock med relativt enkla medel skulle kunna göra byggnaden tillgängligare är hus 28 där man ordnat ett mindre museum med föremål som hittats i gårdens byggnader. Även hus 33 som idag används som raststuga skulle relativt enkelt kunna göras mera tillgänglig. Istället för att göra miljöerna fysiskt tillgängliga är Stensjö en plats där man kan överväga digitala lösningar.

RIKTLINJER

- ▶ Miljön i Stensjö är svår att tillgängliggöra utan omfattande ingrepp på byggnader och i miljön. Eventuell tillgänglighetsanpassning måste övervägas noga.
- ▶ En alternativ lösning för såväl byggnader som marker är att hitta digitala lösningar som gör besöksmålet tillgängligt för fler.

Tröskel.

Ramp.

Brandsäkerhet

Även när det gäller brandsäkerhet är man tvungen att göra avvägningar mellan miljöns äkthet och moderna krav. Idag finns brandsläckare utplacerade med skyltar. På några ställen finns vattenposter för verksamheten som även kan användas vid släckning. En viktig åtgärd kan vara att ta fram en plan för hur räddningstjänsten ska prioritera i händelse av brand. Vilka byggnader ska man då inrikta sig på att rädda. En sådan plan måste kommuniceras med räddningstjänsten och informationen måste föras vidare och hållas uppdaterad.

RIKTLINJER

- ▶ En plan för hur räddningstjänsten ska prioritera byggnaderna i händelse av brand ska tas fram i samarbete med räddningstjänsten och antikvarisk expertis.

Skylt för brandsläckare.

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

